

Ο ΠΤΑΡΜΟΣ

ΩΣ ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΟΝ

ΜΕΤΑΞΥ τῶν διαφόρων φυσιολογικῶν φαινομένων, ἅτινα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν ἐξελέγθησαν προληπτικά σημεῖα ἢ προφητικά καὶ τὸ μέλλον χρησιμοδοτοῦντα εἶναι καὶ ὁ ποταμός. Τὸ φυσιολογικὸν τοῦτο φαινόμενον, ἕπερ παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἔθνεσιν ἐξακρατηρίσθη προληπτικῶς καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἀνεπιγνώστως ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸ εὐλάβη προσφώνησιν ἐξηγγεῖται φυσιολογικῶς ὡς ἑξῆς.

Ὁ πταρμός εἶναι ἀντανακλαστικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Γίνεται δὲ διὰ τῆς συστολῆς ἀναπνευστικῶν τιῶν ὀργάνων καὶ ἰδίως τῶν πνευμόνων, ἐκκενούντων ἀθρόως καὶ μετὰ πατάγου τὸν ἐνυπάρχοντα ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα τὸ δὲ νεῦρον ἕπερ χρησιμεῖει ὡς φορεὺς καὶ διασχετεύει εἰς τὴν προμήκη μυελὸν πασῶν τῶν ἐντυπώσεων τὰς ἐπιδράσεις τὰς τὸν ποταμὸν προκαλούσας εἶναι τὸ τρίδυμον ρινικὸν νεῦρον. Ἀρχεῖ λοιπὸν νὰ προκαλέσῃ τις τὸν ἐρεθισμόν τοῦ νεύρου τοῦτου ἵνα ἐπέλθῃ τὸ φαινόμενον τοῦ πταρμοῦ.

Αὕτη ὅμως ἡ φυσιολογικὴ ἐξηγήσις ἦτο ἀγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν παλαιῶν. Διὸ ἡρμήνευσεν τὸν πταρμὸν προληπτικῶς. Ἐκ παλαιτάτης δέ, φαίνεται, ἐποχῆς ἡθέλησαν νὰ ἐξηγήσωσι τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ἀγνωοῦντες νὰ ἐρμηνεύσωσιν αὐτὸ ἐπιστημονικῶς παρεδέχθησαν διαφόρους παραδόσεις. Ἐντεῦθεν ἡ πρωτογενὴς ἐρμηνεία περιέβαλεν αὐτὸ μὲ μυθικὸν πέπλον καὶ ἐκ τούτου προήλθον αἱ παράδοξοι διαλευκάνσεις τοῦ ζητήματος, αἱτινὲς εἰσιν ἀξίαι ἀναγραφῆς τοσούτῳ μάλλον καθ' ὅσον τυγχάνει δυσεπίλυτον πρόβλημα ὁ πραγματικὸς λόγος δι' ὃν τὸν πταρμὸν χαιρετίζομεν μὲ τὸν εὐδαίμων χαιρετισμὸν « Γειά σου ».

Οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἀνάγουσι τὸ ζήτημα εἰς τὴν πρωτογενὴ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀφηγοῦνται μυθολογικῶς τὰ ἑξῆς. Ὁ Προμηθεύς, ὅστις εἶχεν ἀναλάβῃ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, κατάρθωσε τῶντι νὰ φέρῃ εἰς πέρας λίαν ἐπιτυχῶς τὸ ἐπίμοχθον τοῦτο ἔργον. Ἀλλὰ συμπληρώσας τὸν ἀνθρώπον εὐρέθη ἐν ἀμυχανίᾳ ἀγνῶν τίνι τρόπῳ ἡδύνατο νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν τοῦ ζωτικὴν δύναμιν.

Ἀπορῶν λοιπὸν καὶ ἀδυνατῶν νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς λαθυρινθώδους θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκετο ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας. Ἡ Ἀθηνᾶ τότε παρέλαβε τὸν Προμηθεῖα καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τοῦτέστιν τὸν Ἥλιον. Συνεδούσεε δ' αὐτὸν νὰ κομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ κρυσταλλίνην φιάλην. Οὕτως ὁ Προμηθεὺς προφυλαττόμενος ὑπὸ τῆς αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς,

ἐπλησίασε πρὸς τὸν ἥλιον καὶ ἐπλήρωσε τὴν φιάλην ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἀμέσως αὐτὴν στεγανῶς ἐπεπώμασε καὶ ἔσπευσε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν συνταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ὑποβάλλῃ τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ φιάλῃ ζώπυρον ὑπὸ τὴν ρίνα τοῦ πλάσματός του ἕπερ καὶ ἐγένετο.

Αἱ ἀκτίνες λοιπὸν αἵτινες εἶχον ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν φιάλην καὶ δὲν εἶχον ἀπολέσῃ τὴν ζωοποιὰν δύναμιν ἅμα τῇ ἀποπωματίσει εἰσῆλασαν μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς εἰς τὸν ἐγκέφαλον ὥστε τὸ ἀνθρώπινον εἶδωλον ἐπταρνήσθη, καὶ πάραυτα μετωχετεύθη διὰ τῶν ἰσθμῶν τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὰς ἀρτηρίας καὶ εἰς τὰς φλέδας ἢ ζωογόνος δύναμις καὶ οὕτως ἐνεψυχώθη τὸ ἔλκον. Ὁ Προμηθεὺς τότε ἑξαλλος ἐκ χαρᾶς, ἀλλὰ καὶ περιδεῆς μὴ τὸ σκῆνωμα τοῦ δημιουργήματος αὐτοῦ διαρραγῇ ἐφώνησεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ πταρμοῦ « Ζεῦ σῶσον! Ἀθηνᾶ κρείττων! »

Ὁ ἄνθρωπος ἤκουσε τὴν ἐπίκλησιν ταύτην διεμνημόνευσεν αὐτὴν ἐγκαταχθεῖσαν ἀνεξιτήλως ἐν τῇ μνήμῃ του καὶ ἔκτοτε ἀπομιμηθεὶς τὸν πλάστην αὐτοῦ προσφώνει τὸν ἐκάστοτε πταρνύμενον μὲ τὴν προσφώνησιν Ζεῦ σῶσον! ἢ Ἀθηνᾶ κρείττων. Ταῦτα παραδίδουσιν ἡμῖν οἱ πρόγονοι. Οἱ Ἑβραῖοι ἄλλως ἐξηγοῦνται τὸν πταρμὸν.

Μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ σύμπαντος ὁ Θεὸς ὤρισε τὸν πταρμὸν ὡς ἀνυπέρθετον σημεῖον ταυτοχρόνου θανάτου. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μετὰ τοῦ πταρμοῦ πορέδιζε καὶ τὸ πνεῦμα ἀνευ ἄλλης ἀσθενείας. Ὁ νόμος οὗτος διήρκεσε μέχρι τοῦ Ἰακώβ. Ὁ ἐκλεκτὸς δὲ οὗτος τοῦ Θεοῦ πατριάρχης ἐπιθυμῶν ὡς οἶόν τε νὰ προγνώρισῃ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἵνα μὴ τὰ κατ' αὐτὸν ἀφήσῃ ἀδιάθετα, ἰκετεύετο τὸν Θεὸν ἵνα ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τῆς πικρᾶς ταύτης δοκιμασίας καὶ ἐπιτρέψῃ ἕως ἐπιζήσῃ καὶ μετὰ τὸν πταρμὸν χάριν τῶν ἡμιτελῶν ὑποθέσεών του. Ἡ δέησις αὐτοῦ εἰσηκούσθη καὶ πταρнисθεὶς δὲν ἀπέθανε. Τὸ γεγονός διεδόθη πανταχοῦ ἐν ἀκαρεῖ. Ἐκπληξίς μεγάλη κατέλαβε τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίᾳ τούτῳ συμβάντι. Ἐθεωρήθη μετὰ τὸν κατακλυσμὸν δεῦτερον σημεῖον εὐδαίμων τῆς μακροθυμίας καὶ εὐσπλαχνίας τοῦ ὑψίστου καὶ παραυτίκα πάντες οἱ ἐθνάρχαι παρήγγειλαν ἕως τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ λοιποῦ συνοδεύηται μετὰ θείας εὐφημίας εἰς ἐνδειξιν τῆς εὐγνωμοσύνης ἣν ὀφείλει ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸν ὑψίστον ἢ ἀνθρωπότης. Ὁρθότερον ἐν τούτοις εἶναι νὰ θεωρῇται ἐπικίνδυνον φυσιολογικὸν σύμπτωμα ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀναφωνήσεως Ζεῦ σῶσον, καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς « Ὁ Χριστός, » « Γειά σου ».

Πρῶτος ὁ Ἱπποκράτης ἐν τοῖς ἀφορισμοῖς ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενον τοῦτο φυσιολογικῶς καὶ ἐξηγούμενος τοῦ πταρμοῦ τὴν πρόκλησιν λέγει. « Πταρμός γίνεται ἐκ τῆς κεφαλῆς διαθερμαινομένου τοῦ ἐγκεφάλου ἢ διυγραίνοντος τοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ κενοῦ. Διαχεῖται οὖν ὁ ἀήρ ὁ ἐνὲν ἔξω. Ὑποφεί δὲ διὰ στενοῦ ἢ διέξοδος αὐτοῦ ἐστίν. »

‘Ο πατήρ οὗτος τῆς θείας τέχνης ἐθεώρει τὸν παρμὸν σημεῖον υγείας διὰ τὴν παρνωμένην ἔγκυον.

‘Η φυσιολογικὴ ὁμῶς ἐρμηνεῖα τῶν ἱατρῶν δὲν κατίσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ τὰς προληπτικὰς σημασίας ἃς ἡ παράδοσις εἶχεν αὐτῇ ἀποδόσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ὑπέδειξαν διαφόρους τύπους προσφώνησεως πρὸς τοὺς παρνωμένους. ‘Ο κοινότερος ἦτο « Ζεῦ σῶσον! » ‘Οἱ Λατῖνοι εἶχον τὴν λέξιν « Salve » = Γεῖά σου. ‘Ο δὲ πληρέστερος τύπος ἦτο Salve, Jupiter te conservat. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας οἱ τὴν λογάδα τάξιν τῶν πεπαιδευμένων ἀποτελοῦντες ἐφρόνουν ὅτι ἡ διδομένη προσφώνησις εἰς τὸν παρμὸν ἦτο οἰονεὶ χαιρετισμὸς πρὸς τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ σώματος, τὴν πηγὴν ὄλων τῶν εὐγενῶν σκέψεων καὶ πνευματικῶν ἐργασιῶν, ἦτοι πρὸς τὸν ἐγκέφαλον. Ἐπὶ πολὺν ὁμῶς χρόνον τὸ φαινόμενον τοῦ παρμῶ ἐθεωρεῖτο ἀδιάφορον καὶ ἐκρίνεται εὐδαίμων ἢ δυσδαίμων ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν συνθηκῶν καθ’ ἃς ἐνεφανίζετο. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα βαθμηδὸν ἡ πρόβλησις καθιέρωσε τὸν παρμὸν ὡς αἷσιον οἰωνόν. Παρ’ ἡμῖν κρίνεται ἐπαμφοτερίζων.

‘Ο Ὀλυμπιόδωρος διηγεῖται ὅτι ἐφώνουν οἱ παλαιοὶ πρὸς τὸν παρνωμένον « Ζήτε » ἢ « Ζεὺς σῶζοι σε ». Κατὰ τὸν Ἀθήναιον ἐκλινον τὸ γόνυ πρὸς τὸν παρνωμένον. Παρόμοιον τι ποιοῦσιν ἐν Σενάαρ ἐνθα τοῦ βασιλέως παρνωμένου στρέφουσιν οἱ ἀκόλουθοι τὰ νῦτα αὐτῶν καὶ τὰ κτυποῦσι.

‘Ο Πλούταρχος εἰσάγει τινὰ Πόλυμνιν διατεινόμενον ὅτι τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ παρμὸς. Κλήμης δ’ Ἀλεξανδρεὺς ἐθεώρει τὸν παρμὸν ὡς ἀδυναμίαν φυσικὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἄτε προληπτικώτεροι τῶν Ἑλλήνων δὲν παρημέλουν ποτὲ τὴν συνήθειαν τῆς προσφώνησεως. ‘Ο δὲ Τιβέριος ὢν υπεράγαν δεισιδαίμων καὶ προληπτικὸς ἀπῆλθε παρὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ νὰ ἀποτεινῇ αὐτῷ ἀείποτε τὴν καθιερωμένην προσφώνησιν. ‘Ο Ἀπουλῆιος διηγεῖται ὅτι ἐραστὴς γυναικὸς τινος ἐκρύβη ἐν τῇ ἱματιοθήκῃ καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ νομίμου συζύγου. Μετ’ ὀλίγον ὁμῶς ἐπαρνήσθη ὁ ἐραστὴς, ὁ δὲ σύζυγος ἀκούσας τοῦτο καὶ ἀποβλέψας πρὸς τὴν σύζυγον αὐτοῦ εἶπε μετὰ στωϊκῆς ἀπαθείας « Salve ». ‘Η Πηνελόπη ἀπαρριθμοῦσα εἰς τὸν Ὀδυσσεά ἀγνωστον ἔτι εἰς αὐτὴν τὰς φθοράς, ἃς εἰς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ἐπῆγον οἱ μνηστῆρες, προσέθηκεν ὅτι ἐὰν ἐπανεῖδη ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ τύχῃσιν ἐπαξίας τιμωρίας. Μόλις ὁμῶς συνεπλήρωσε τὴν φράσιν ταύτην καὶ παρμὸν μέγαν ἀνέδωκεν ὁ Τηλέμαχος. Τὰ ἀνάκτορα ἀντήχησαν ἐξ αὐτοῦ, ἡ δὲ Πηνελόπη ἐγέλασε διότι ἐπέμψθη αἷσιος αἰωνός. ‘Ο Θεόκριτος μακαρίζει τὸν Μενέλαον διότι μόνος ἐκ τῶν ὑποψηφίων γαμβρῶν ἐπέτυχε, τῶν ἄλλων ἀποτυχόντων καὶ λέγει

« Σ’ τῇ Σπάρτῃ σὺν ἐπήγαινες, γαμβρέ μου ριζικάρη,
σοῦ δόθη καλὸ πτέρνισμα, ἢ κόρη νὰ σε πάρῃ. »

Ἐν τῇ ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος γίνεται μνεία ὅτι δημηγοροῦντος αὐτοῦ εἰς τὸν ἀθρομόντα καὶ ἀπεγνωκότα Ἑλληνικὸν στρατὸν πτέρνυνται τις. Τοῦτο ἐθε-

ωρήθη κατὰ τὰς δυσχερεῖς ἐκεῖνας περιστάσεις αἰσιος οἰωνός. Κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὅτι γινομένης θυσίας ἠκούσθη ὁ παρμὸς ἐκ δεξιῶν, ὅπερ ἐθεωρήθη λαμπρὸς μὲν οἰωνός διὰ τοὺς Ἑλληνας, ἀποτρέπαιος ὁμῶς διὰ τοὺς αἰχμαλώτους Πέρσας οἵτινες προσήχθησαν εἰς θυσίαν κατ’ αἵτησιν τοῦ μάντεως Εὐφραντίδου.

‘Οτε ὁ Ἱππίας παρέταττε τοὺς Πέρσας εἰς Μαραθῶνα, ἀπέδωκε μέγαν παρμὸν καὶ βήξας ἐξέβαλεν ἓνα τῶν ὀδόντων αὐτοῦ. Τοῦτο ἐθεωρήσεν ἀπαίσιον οἰωνόν καὶ στενάχας εἶπε πρὸς τοὺς παρισταμένους « ἡ χώρα αὕτη δὲν θὰ καταστῇ ποτὲ ὑποτελής ». ‘Ο Πλάτων εἰσάγει εἰς τὸ συμπόσιον αὐτοῦ ἱατρὸν τινὰ Ἐρυξίμαχον εἰσηγούμενον ὅτι ὁ παρμὸς εἶναι φάρμακον ἀποτελεσματικὸν τῆς λυγκῆς, ἐὰν ὁ ἀνακογχυλιασμός δὲν κατισχύσῃ τῶν ἐνοχλήσεων αὐτῆς. ‘Οθεν ἐθεωρεῖτο φάρμακον δραστήριον τῆς λυγκῆς. Προεκαλεῖτο δὲ ὁ παρμὸς ἐρεθιζομένου τοῦ ρινικοῦ νεύρου καὶ ἰδίως τῆς ρινικῆς μεμβράνης διὰ κόνεως ρίξης πεφρυγμένης ἀντικαθιστώσης ἐν μέρει τὸν νῦν ἐν χρήσει ταμδάκον. Παρ’ ἡμῖν, ἐὰν παρνωσθῇ τις κατὰ τὸ δεῖπνον τῆς ἀπόκρεω, θεωρεῖται ἀπαίσιος οἰωνός καὶ πιστεύεται ὅτι ὁ παρνωμένος ἔσται ἀπὼν κατὰ τὸ ἐπιδὼν ἔτος. ‘Η πρόβλησις αὕτη εἶναι κληρονομία παλαιά, διότι κατὰ Πλίνιον ὁ παρμὸς ἦτο κακὸς οἰωνός διὰ τὸν ἐσθίοντα καὶ μάλιστα ἐὰν ἐνεκα τούτου διέκοπτε τὸ φαγητὸν αὐτοῦ ὁ ἐσθίων. Κατ’ Αὐγουστίνον ἐγειρόμενός τις τῆς κλίνης καὶ παρνωμένος ὥφειλε νὰ κοιμηθῇ πάλιν, ἵνα ἀποφύγῃ σοβαρὸν δυστύχημα. Ἐν γένει ὁ παρμὸς ἀπὸ μεσημβρίας μέχρι μεσονυκτίου ἐθεωρεῖτο αἷσιος οἰωνός, ἀπὸ μεσονυκτίου δὲ μέχρι μεσημβρίας ἀπαίσιος. Κατὰ τὴν γέννησιν εὐειδούς καὶ σφριγώδους βρέφους ἐπίστευον οἱ παλαιοὶ ὅτι ἐπέπαιρον οἱ ἑωτῆες ἐντεῦθεν καὶ ἡ Λατινικὴ παροιμία Sternuit Tibiamor.

Γενικῶς πιστεύεται σήμερον ὅτι ὁ παρμὸς εἶναι σημεῖον εὐδαίμων μὲν τῆς ἀλλαχού εὐφημίας τοῦ παρνωμένου, ἐὰν δὲν εἶναι συνεχῆς καὶ ὀχληρὸς, τὸναντίον δὲ, ἐὰν εἶναι ἀλλεπάλληλος καὶ παταγώδης εἶναι σημεῖον δυσφημίας.

Ἐπίσης τὸ σπινθηροδόλημα τοῦ λύχνου ἐκαλεῖτο παρμὸς καὶ ἐθεωρεῖτο αἷσιος οἰωνός, ἐὰν μάλιστα ἐπανελαμβάνετο τρίς. Ἐν τῇ λυρικῇ ἀνθολογίᾳ ἀναφέρεται τις προεικάζων ἐπιτυχίαν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, διότι ὁ φιλτατος αὐτῷ λύχνος ἔπταρε τρίς. ‘Ο Ὀβίδιος ἀναφέρει ὅτι, ὅτε ἡ Ἡρῶ ἐγράφε τῷ Λεάνδρῳ, ὁ λύχνος ἔπταρεν. Ἰδοῦσα δὲ τοῦτο ἡ τροφὸς ἐπεφώνησε « καλὸς οἰωνός! » « αὐρίον θὰ εἴμεθα περισσότεροι ». Κἀγὼ ἐπόμενος τῇ συνθεῇ, καίπερ ἀπορρίπων τὰς προφητικὰς τοῦ παρμῶ δοξασίας ἐπειδὴ τρίς ἔπταρον γράφων περὶ αὐτοῦ, θεωρῶ τοῦτο αἷσιον αἰωνόν διὰ τὴν Νέαν Ζωὴν ἣς τὴν πρόδον καὶ ἀκμήν εὐχομαι ἀπὸ καρδίας.